

ЗАКОННІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ

LEGALITY OF NORMATIVE AND LEGAL ACTS METHODOLOGY OF COGNITION

Липівський В.В., аспірант відділу теорії держави та права

*Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України**orcid.org/0009-0007-2609-8551*

Досліджується значення законності нормативно-правових актів як важливого засобу реформування правового регулювання. Акцентовано увагу на важливості обґрунтування методологічної основи дослідження законності нормативно-правових актів як засобу отримання об'єктивних, істинних знань. Метою роботи визначено з'ясування ролі наукових підходів до пізнання та методів для отримання достовірних знань щодо законності нормативно-правових актів. На основі узагальнення існуючих підходів до методології обґрунтовано необхідність виокремлення концептуального рівня методологічної основи, що охоплює наукові підходи до пізнання, та інструментального, що включає методи дослідження як інструменти аналізу різних сторін (рівнів) законності нормативно-правових актів.

Окрема увага приділена з'ясуванню ролі структурного, герменевтичного, антропологічного, аксіологічного та феноменологічного підходів до пізнання, що забезпечують визначення загального стану дослідження, його спрямованість та складають світоглядну основу пізнання. Застосовано систему філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів як інструментів дослідження законності нормативно-правових актів. Застосування діалектичного методу забезпечило дослідження умов, факторів та механізмів розвитку законності та обґрунтування шляхів її вдосконалення. Ідеалістичний філософський метод сприяв з'ясуванню ролі держави, інститутів громадянського суспільства та рівня правосвідомості суб'єктів права у забезпеченні законності нормативно-правових актів. Загальнонаукові методи забезпечили застосування висновків та результатів, обґрунтованих суспільними та технічними науками, в процесі дослідження обраного предмета. Саме такого значення має використання порівняльного, історичного, загальнологічного та соціологічного загальнонаукових методів. Застосування формально-юридичного та системно-функціонального спеціально-наукових методів обумовило можливість з'ясувати рівні структурних елементів законності нормативно-правових актів та їх функціональне призначення.

Доведено, що застосування методологічної основи підтверджує правомірність висновку про те, що методологічні підходи та методи пізнання відображають процеси ускладнення і динаміку законності нормативно-правових актів як складної та багатоаспектної категорії.

Ключові слова: методологія, законність, правове регулювання, нормативно-правовий акт, право, наукові підходи, методи пізнання.

The significance of the legality of regulatory and legal acts is investigated as an important means of reforming legal regulation. Attention is focused on the importance of substantiating the methodological basis for studying the legality of regulatory and legal acts as a means of obtaining objective, true knowledge. The aim of the work is to clarify the role of scientific approaches to cognition and methods for obtaining reliable knowledge regarding the legality of regulatory and legal acts. Based on the generalization of existing approaches to methodology, the need to distinguish the conceptual level of the methodological basis, which includes scientific approaches to cognition, and the instrumental level, which includes research methods as tools for analyzing various aspects (levels) of the legality of regulatory and legal acts, is substantiated.

Special attention is paid to clarifying the role of structural, hermeneutic, anthropological, axiological and phenomenological approaches to cognition, which provide a definition of the general state of research, its direction and constitute the ideological basis of cognition. A system of philosophical and ideological, general scientific and special scientific methods was applied as tools for studying the legality of regulatory legal acts. The use of the dialectical method provided the study of the conditions, factors and mechanisms of the development of legality and the justification of ways to improve it. The idealistic philosophical method contributed to the clarification of the role of the state, civil society institutions and the level of legal consciousness of legal subjects in ensuring the legality of regulatory legal acts. General scientific methods provided the possibility of applying conclusions and results substantiated by social and technical sciences in the process of studying the selected subject. This is precisely the importance of the use of comparative, historical, general logical and sociological general scientific methods. The use of formal-legal and system-functional special scientific methods provided the possibility of clarifying the levels of structural elements of the legality of regulatory legal acts and their functional purpose.

It is proven that the application of the methodological basis confirms the validity of the conclusion that methodological approaches and methods of cognition reflect the processes of complication and dynamics of the legality of regulatory legal acts as a complex and multifaceted category.

Key words: methodology, legality, legal regulation, regulatory legal act, law, scientific approaches, methods of cognition.

Постановка проблеми. Реформування основних сфер життєдіяльності українського суспільства суттєво підвищує значимість такого важливого джерела права як нормативно-правовий акт. Складність цього юридичного документу у змістовному та техніко-юридичному аспектах визначає необхідність дослідження вимог до його прийняття та реалізації. Однією з них є вимога законності нормативно-правового акта, що забезпечує стійкість правової системи, дієвість та ефективність законодавчої бази держави. Адже недотримання законності цієї форми права ставить під сумнів її чинність та правомірність породжених юридичних наслідків.

Будучи однією із фундаментальних категорій теорії права, законність є багатоаспектною інституцією, яка може бути дослідженою через призму діяльності органів держави; особливостей державного управління суспільством; поведінки посадових та фізичних осіб у сфері права; побудови системи нормативно-правових актів. Особливого значення має аспект законності, пов'язаний

із діяльністю уповноважених суб'єктів по формуванню системи нормативно-правових актів, що утворюють систему законодавства та їх реалізації. З'ясування значимості та особливостей законності нормативно-правових актів безпосередньо залежить від методології, покладеної в основу її пізнання.

Об'єктивність, всебічність та істинність дослідження законності нормативно-правових актів забезпечується саме методологічною основою як головним елементом теорії пізнання. Саме чітко визначена методологія наукового аналізу є засобом отримання ефективних результатів дослідження такої важливої у теоретичному та практичному аспектах такої проблеми як особливості законності основної форми права.

Ступінь дослідження проблеми. Питання законності неможливо віднести до малодосліджених у сучасній юридичній науці. Вони були предметом наукового пошуку таких вчених, як М.В. Журавель, Т.О. Дідич, О.В. Кміта, М.І. Козюбра, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко,

Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, І.М. Погрібний, П.М. Рабінович, В.В. Самохвалов, Ю.С. Шемшученко.

В останні роки правнича наука більш активно звертається до проблем методології правового дослідження. Підготовлено ряд дисертаційних досліджень, підручників та посібників, а також наукових публікацій з проблем методології. Серед них праці О.М. Балинської, О.Б. Брата-сюк, В.В. Дудченко, Г.О. Дубова, М.С. Кельмана, В.В. Костицького, М.В.Костицького, Н.В.Костицької-Кушакової, М.І. Козюбри, Ю.М.Оборотова, Н.М.Оніщенко, Н.М. Пархоменко, П.М.Рабіновича, С.С.Сливки, А.О. Фальковського.

Вченими досліджено різноманітні аспекти законності, у тому числі і методології її аналізу як фундаментальної категорії права. Однак, проблеми методології законності нормативно-правових актів все ще залишаються малодослідженими.

Метою публікації є обґрунтування методологічної основи дослідження законності нормативно-правових актів шляхом з'ясування ролі наукових підходів та методів пізнання для отримання об'єктивних знань про аналізовану категорію.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, обґрунтування методологічної основи дослідження потребує з'ясування змісту та структури методології, особливостей сучасної методології пізнання державно-правових явищ та ролі міждисциплінарних методів дослідження, що забезпечить можливість визначити не лише засоби дослідження обраної проблеми, а і роль кожного із них у формуванні знань про законність нормативно-правових актів як комплексної, багатоаспектної категорії, врахувати сучасні досягнення процесу пізнання. Слід погодитися із думкою Ю.М. Оборотова про те, що питання наповнення методології юриспруденції концептуальними ідеями, принципами, підходами, методами, прийомами, утвердження особливостей методологізації дослідницької діяльності у сфері права та держави – все це становить актуальне завдання нової корекції комплексу методологічних проблем з просуванням до сучасного бачення методології юриспруденції [1, с.8].

Складність методології, її зрілість, сформованість інструментарію обумовлює відсутність єдності доктринальних підходів до визначення цієї категорії. Достатньо вдало, на нашу думку, поєднують доктринальні та структурні елементи методології М.В.Костицький та Н.В. Кушакова-Костицька, вбачаючи під цією категорією вчення про метод пізнання, сукупність прийомів дослідження, теорію чи концепцію, яку є підґрунтям певного методу пізнання [2, с.10-11]. З огляду на структурованість методологічної основи погоджуємося з можливістю виокремлення двох її рівнів – концептуального, що охоплює наукові підходи та принципи наукового пізнання, які визначають загальну спрямованість дослідження, та інструментальний, що включає методи дослідження як інструменти аналізу різних сторін(рівнів) законності нормативно-правових актів.

На нашу думку, концептуальний рівень дослідження законності нормативно-правових актів складають філософські підходи та принципи наукового пізнання, що забезпечують визначення загального стану дослідження, спрямованість наукового пізнання та визначають його світоглядні основи. Важливого значення для з'ясування сутності і природи законності нормативно-правових актів має застосування структурного, герменевтичного, антропологічного, аксіологічного та феноменологічного філософсько-правових підходів.

Структурний підхід наголошує на основних елементах структури досліджуваної категорії. Застосування цього підходу в процесі аналізу законності нормативно-правових актів потребує з'ясування його сутності. В залежності від кількості елементів, що застосовуються в процесі пізнання, розрізняють широкий та вузький підходи до його розуміння. Широкий пов'язує цей підхід

з сукупністю теоретичних принципів, логічних прийомів дослідження, системою певних теорій, законів, підходів, концептуальним визначенням мети, змісту науки, логічними прийомами та іншими засобами пізнання досліджуваного явища [3, с.23]. На нашу думку, такий підхід значно розширює уявлення про предмет дослідження дещо змішуючи завдання, які ставить дослідник, із способами їх досягнення. Тому вважаємо більш прийнятним застосування вузького бачення системного підходу до дослідження законності нормативно-правових актів, розуміючи під ним сукупність принципів, підходів та методів, які застосовуються в процесі пізнання [4, с.4]. В аспекті обраного нами предмету структурний підхід може бути використаний у процесі з'ясування внутрішньої та зовнішньої структури законності нормативно-правових актів. На нашу думку, елементами структури законності з точки зору її внутрішньої характеристики є її принципи, зміст, функції та ознаки. Принципи законності нормативно-правових актів є керівними ідеями, що впливають на діяльність суб'єктів правотворчості і визначають юридичну силу нормативно-правових актів, що, у свою чергу, обумовлює їх місце в системі юридичних документів; зміст законності у досліджуваному аспекті складає сукупність суспільних відносин, які об'єктивно потребують правового опосередкування чи регулюються правом, визначаючи предметне спрямування нормативно- правового акту та його належність до певної галузі законодавства. Функції законності нормативно-правових актів полягають у з'ясуванні напрямків її впливу на процеси правотворчості, правозастосування та правотлумачення, що відображають їх відповідність положенням закону та визначеним повноваженням суб'єктів. Завдяки функціям законності забезпечується прийняття правових законів, дотримання принципу верховенства права та гарантування прав і свобод людини, забезпечується ефективність дії нормативно-правових актів; ознаки законності нормативно-правових актів відображають риси, що властиві цій категорії, розкриваючи її сутність в аспекті не лише розробки і прийняття нормативних актів, а і обов'язкового їх виконання всіма суб'єктами права.

В аспекті дослідження зовнішньої структури законності нормативно-правових актів можливо виокремити нормативний рівень – відповідність праву законів і підзаконних актів, нормативних договорів та інших форм права; діяльнісний рівень, що обумовлює правову доцільність та об'єктивну потребу у прийнятті нормативно-правових актів та забезпеченні їх ефективного впливу на суспільство; забезпечує відповідність діяльності всіх суб'єктів права у межах та у відповідності до нормативних вимог; охоронний рівень пов'язується із забезпеченням попередження можливого порушення норм права, дієвим контролем з боку держави за точним і одноманітним виконанням всіма суб'єктами права положень нормативно-правових актів та застосуванням відповідальності за їх порушення.

Герменевтичний підхід забезпечив можливість дослідити законність нормативно-правових актів у наступному алгоритмі. По-перше, зосередити увагу на основних аспектах категорії та відокремитись від психологічних, моральних, політичних, соціальних та соціо-культурних аспектів, що є другорядними; по-друге, розкрити змістовні складові та природу феномену законності нормативно-правових актів як багатоаспектної категорії, що об'єднує змістовні складові принципу державного управління; принципу діяльності правотворчих органів; принципу побудови системи нормативно-правових актів; режиму державно-правової дійсності; принципу діяльності посадових та фізичних осіб у сфері правотворчої та правореалізаційної діяльності; по-третє, зрозуміти основні аспекти впровадження законності нормативно-правових актів шляхом з'ясування змісту принципів, гарантій, вимог законності та шляхів підвищення її ефективності.

Антропологічний підхід засновується на світоглядних ідеях про природу та сутність людини. Цей підхід забезпечує осмислення законності нормативно-правових актів через призму людського буття; забезпечує з'ясування рівня справедливості нормативних документів, обґрунтування сутності правового закону, дотримання уповноваженими суб'єктами в процесі прийняття актів наданих повноважень, формування механізму реалізації наданих суб'єктам права можливостей, нормативного закріплення процесу та форм відновлення порушених прав та матеріальних і процесуальних вимог діяльності владних органів у сфері правоутворення. Таким чином, антропологічний підхід характеризує законність нормативно-правових актів через роль людини у процесі формування системи нормативно-правових актів, їх сприйняття та реалізації, виявляючись через нормативне визнання прав і свобод людини як вищої соціальної цінності та рівень правосвідомості суб'єктів права.

Онтологічний підхід забезпечує дослідження законності нормативно-правових актів з точки зору буття, структури законності, її залежності від певних чинників та умов, з'ясування місця цієї категорії в системі елементів правової реальності. Саме цей підхід характеризує законність нормативно-правових актів як багатоаспектну категорію, що розглядається як принцип правотворчості, принцип поведінки фізичних та посадових осіб, принцип формування системи нормативно-правових актів. Важливим аспектом онтологічного підходу є з'ясування системи об'єктивних і суб'єктивних; загальносоціальних та спеціально-юридичних факторів, що визначають рівень законності нормативно-правових актів та обґрунтування шляхів підвищення її ефективності. Завдяки дослідженням онтологічного спрямування може бути з'ясовано місце законності нормативно-правових актів в системі інших елементів правової реальності, їх взаємозалежність та взаємодію.

Аксіологічний підхід характеризує законність нормативно-правових актів з точки зору відповідності загальнолюдським цінностям, які впроваджуються нормативними документами у життя суспільства. Мова йде про відображення таких цінностей як свобода, власність, гідність. Законність у досліджуваному аспекті має багатоаспектну цінність, що виявляється у закріпленні у юридичних документах загальнолюдських принципів та цінностей; їх реалізації та охорони; гарантуванні системності суспільства шляхом забезпечення компромісу суспільних інтересів; гармонізації суспільства шляхом забезпечення оптимальної рівноваги інтересів різноманітних соціальних груп та стійкого суспільного порядку як результату законності.

Інструментальний рівень методології складають методи пізнання, коректний набір яких та доцільний алгоритм (методика) їх застосування мають впливати на репрезентативність отриманих даних, рівно як і надавати можливість їх перевірки [5, с.29]. Погоджуємося із обґрунтованим вченими підходом до характеристики методу правового дослідження як розумового принципу, прийому, правила, спрямованого на вирішення певного пізнавального завдання у урахуванням певної пізнавальної мети [6, с.456]. Таке бачення категорії методу акцентує увагу на її усвідомленому, науковому характері; її значенні для вирішення наукових і практичних завдань; урахуванні мети пізнання та відповідності до наукових і практичних інтересів, тобто результативності, що полягає у можливості дослідження певної інституції як багатоаспектної та поліфункціональної.

Не дивлячись на існування у сучасній філософській літературі критики на класифікацію методів пізнання, все ж обмежимося класичною тривірневою структурою методології та зупинимося на філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методах дослідження законності нормативно-правових актів.

Суттєвим для розуміння законності нормативно-правових актів стало застосування *діалектичного методу*,

що визначив умови та фактори розвитку цієї категорії, механізм та напрямки розвитку, що забезпечило обґрунтування шляхів її вдосконалення. Особлива увага приділена з'ясуванню значення для розуміння законності нормативно-правових актів таких законів діалектики як єдність і боротьба протилежностей, що надає можливість з'ясувати природу суперечностей як елементів законності нормативно-правових актів, так і суперечностей на рівні суспільства та держави, що на неї впливають та алгоритмів їх конструктивного вирішення; закон кількісно-якісних перетворень сприяв визначенню етапів генези законності у досліджуваному значенні в аспекті формальних, змістовних та функціональних її рівнів. Це надало можливість зробити висновок про те, що діалектика полягає у потягу до реформ у сфері законності, обумовленому внутрішньою її потребою до оновлення; закон заперечення-заперечення сприяє сполученню лінійності і циклічності розвитку законності нормативно-правових актів, з'ясуванню закономірностей цього розвитку та можливостей використання позитивних якостей всіх етапів генези цієї категорії відповідно до принципу наступності.

Ідеалістичний метод забезпечив встановлення ролі правосвідомості у забезпеченні законності нормативно-правових актів. Адже сама необхідність прийняття нормативних документів потребує усвідомлення як з боку органів держави, так і з боку суспільства. Саме той нормативно-правовий акт, який відповідає рівню розвитку суспільства та суспільним інтересам, що є усвідомленими, буде ефективним, а, отже, буде відповідати принципу законності. З іншої сторони, суб'єкт правотворчості повинен усвідомлювати межі наданих повноважень та дотримуватись процедури прийняття акту; не менш важливим є усвідомлення суб'єктами права меж можливої та необхідної поведінки в процесі реалізації правових приписів та можливості настання негативних наслідків у випадку порушення правових вимог. Означені аспекти правосвідомості є важливими вимогами законності нормативно-правових актів.

Загальнонаукові методи забезпечують можливість застосування ідей та висновків неюридичних наук в процесі аналізу законності нормативно-правових актів. *Метод порівняння* може бути використано в процесі з'ясування особливостей саме

цього аспекту законності з іншими аспектами її прояву; характеристики зарубіжного досвіду у досліджуваній сфері; визначення особливостей прояву законності нормативно-правових актів в залежності від типів праворозуміння та виду правової системи. *Історичний метод* забезпечив можливість з'ясувати еволюцію уявлень про досліджуваний аспект законності та її практичну реалізацію шляхом встановлення її змісту на різних етапах функціонування держави - від єдиного сприйняття цієї категорії як вимоги суб'єктів, які розробляють нормативно-правові акти та забезпечують їх реалізацію та всіх суб'єктів права дотримуватись законів та заснованих на них підзаконних актів до багатоаспектного сприйняття цієї категорії в сучасній загальнотеоретичній науці. Саме історичний метод сприяє з'ясуванню позитивних та негативних аспектів розуміння законності та виокремленню основних етапів її розвитку в аспекті сфери нормативно-правових актів.

Важливого значення мають такі загальнологічні методи як *аналіз*, що забезпечує розчленування законності нормативно-правових актів на складові аспекти її прояву; *синтез* є протилежним способом характеристики сутності та природи законності шляхом об'єднання виокремлених частин та аспектів у єдине ціле; *індукція* надає можливість з'ясувати сутність законності нормативно-правових актів як багатоаспектної категорії через аспекти її прояву та складові як одиничного та *дедукції*, що надає можливість пізнати аспекти прояву законності на основі знань про законність норма-

тивно-правових актів як самостійної категорії. *Соціологічний метод* може бути використаний у процесі аналізу взаємодії досліджуваної категорії з іншими суспільними явищами; вивчення законності нормативно-правових актів; з'ясування ставлення суспільства до права та законності шляхом опитування, анкетування та експериментування.

Спеціально-правові методи розробляються в межах юридичної науки і використовуються в процесі дослідження правових категорій [7, с.65]. *Формально-юридичний* метод використовується для узагальнення, систематизації формального виразу законності нормативно-правових актів; з'ясування її структурних елементів, їх сутності та призначення; визначення ролі цієї кате-

горії у правовій системі. *Системно-функціональний* метод забезпечує дослідження функціонального призначення нормативно-правових актів та кожного із складових принципу законності їх прийняття та реалізації.

На основі зазначеного вище можливо зробити правовий **висновок** про те, що

застосування системи методологічних підходів та методів пізнання надає можливість дослідити законність нормативно-правових актів як багатоаспектну категорію, яка має наукове та практичне значення. Ці методи відображають процеси ускладнення і динаміку як об'єкта пізнання, так і самого процесу пізнання та сприяє отриманню істинних і об'єктивних знань про предмет дослідження

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія за ред. Ю.М.Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019.420 с.
2. Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н.В. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*.2023. № 1 (25). С.9-17.
3. Балинська О.М., Яценко В.А. Методологія сучасного правознавства: посібник. Львів: Львівський університет внутрішніх справ. 2018.372 с.
4. Манько Д.Г. Спеціальні методи юридичної діяльності щодо створення правових актів. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. Серія Право.2021. Вип.65.С.26-30.
5. Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.Серія Право.2021. Випуск 65. С.26-30
6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методи правового дослідження. Велика українська юридична енциклопедія. Т.2. *Філософія права*. Харків: Право.2017.1128 с.
7. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник за ред. С.В.Бобровник. К.: Юрінком Інтер.2023.596 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 13.11.2025
Дата публікації: 28.11.2025